

ДЕМ'ЯНЧУК В. А.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінально-
правових та адміністративно-правових
дисциплін
(ПВНЗ «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»)

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.83>

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Пропонована стаття продовжує низку публікацій автора, що присвячені проблематиці практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти. У статті розвивається спільна для багатьох дослідників думка про важливість участі громадськості у протидії корупції, зокрема в освітній сфері.

Метою статті є концептуалізація потенціалу взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти зі спеціальною увагою до правових аспектів такої взаємодії.

У роботі констатовано певний скепсис щодо реального використання потенціалу громадськості у протидії корупції. Означена ситуація суперечить наявним теоретичним й практичним напрацюванням, що засвідчують можливості громадських організацій у плані оптимізації діяльності соціальних інститутів, зокрема національної системи освіти.

Автором розкрито зміст антикорупційних за змістом ідей-принципів, що мають поширюватися на сферу освіти та бути засадничими для громадських організацій, які реалізують свою діяльність у сфері освіти і передусім для тих, що акредитовані у установленому порядку для здійснення незалежного оцінювання якості освіти та освітньої діяльності. Крім того, у роботі наголошується, що ефективність громадських організацій прямо корелює з рівнем зацікавленості держави щодо функціонування громадського суспільства.

У пропонованій роботі констатовано наявність у чинному законодавстві нормативно-правових передумов для взаємодії закладів освіти та громадських організацій у контексті практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти.

За підсумками проведеного аналізу українського законодавства стверджується, що існує потреба наповнення новим змістом взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо антикорупційної проблематики. Запропоновані певні зміни та доповнення до законів «Про освіту» та «Про громадські об'єднання».

Ключові слова: громадські організації, освітні заклади, антикорупційна політика, взаємодія, публічно-управлінські відносини.

Demianchuk V. A. Interaction of Educational Institutions and Public Organizations Regarding the Practical Implementation of Anti-Corruption Policy in the Field of Education: Legal Aspect

This article continues the author's series of publications dedicated to the practical implementation of anti-corruption policy in education. It expands on the widely

shared view among researchers regarding the importance of public participation in combating corruption, particularly within the educational sphere.

The article aims to conceptualize the potential for interaction between educational institutions and public organizations in the practical implementation of anti-corruption policy in education, with special attention to the legal aspects of such collaboration.

The study notes a certain skepticism regarding the actual utilization of public potential in anti-corruption efforts. This situation contradicts existing theoretical and practical developments that demonstrate the capabilities of public organizations in optimizing the activities of social institutions, including the national education system.

The author reveals the content of anti-corruption ideas and principles that should extend to the educational sphere and serve as a foundation for public organizations operating in education, especially those accredited to conduct independent evaluations of educational quality and activities. Furthermore, the paper emphasizes that the effectiveness of public organizations directly correlates with the state's interest in the functioning of civil society.

The presented work confirms the existence of legal prerequisites in current legislation for the interaction between educational institutions and public organizations in the context of practical implementation of anti-corruption policy in education.

Based on the analysis of Ukrainian legislation, it is argued that there is a need to enrich the interaction between educational institutions and public organizations regarding anti-corruption issues with new content. Certain changes and additions to the Laws "On Education" and "On Public Associations" are proposed.

Key words: *public organizations, educational institutions, anti-corruption policy, interaction, public administration relations.*

Вступ. Чинна, вже друга Антикорупційна стратегія потрактовує корупцію як ключову перешкоду стабільному економічному зростанню і розбудові ефективних та інклюзивних демократичних інститутів в Україні. Зважаючи на критичні наслідки цього явища для перспектив української держави у межах згаданого документу визначені основні принципи антикорупційної політики на 2021–2025 роки, серед яких, зокрема, «формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права» [1]. На наше переконання практична реалізація відповідного принципу значною мірою пов'язана з діяльністю закладів освіти.

Між тим, самі заклади освіти потребують системної роботи щодо протидії корупції та утвердженню стандартів академічної доброчесності. Зокрема, у «Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки» освіта і наука віднесені до пріоритетних сфер протидії корупції. Цим документом прямо вказується, що «доступ до закладів освіти та перебіг освітнього процесу містять корупційні ризики. Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань нерідко відбувається із значним використанням корупційних практик та інших проявів недоброчесності» [2].

Зважаючи на означене особливої актуальності набуває практична реалізація антикорупційної політики у сфері освіти, зміст якої ми визначаємо, як «цілеспрямовану діяльність держави, освітніх закладів та громадськості, спрямовану на запобігання, виявлення та протидію корупційним проявам в освітньому середовищі, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення умов, які мінімізують ризики виникнення та поширення корупції в освіті, а також формування культури академічної доброчесності, прозорості та підзвітності освітніх процесів» [3, с. 425].

Зі змісту наведеного визначення походить, що особливу роль у реалізації у запобіганні, виявленні та протидії корупційним проявам в освітньому середовищі може (і має) відігравати громадськість. Така постановка питання є справедливою і з точки зору положень

Закону України «Про запобігання корупції» (2014 р.), зокрема ст. 21 цього Закону, яка легітимізує участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції [4].

Зауважимо, що тема антикорупційної політики, зокрема у сфері освіти, порушувалася таким авторами, як-от К. Бабенко, О. Бондаренко, Н. Бровко, А. Буравська, Н. Діденко, О. Карпенко, М. Кондрашова, Є. Кобрусєва, С. Лазаренко, С. Матчук, В. Нестерович, А. Панічевська, О. Рудницька, О. Соколенко, І. Стаднік, В. Трепак, Я. Цимбаленко, О. Шевчук, Н. Яковець. Практично у всіх дослідженнях згаданих авторів так чи інакше наголошується на фундаментальному значенні протидії корупції, а зусилля щодо вирішення відповідної проблеми у системі освіти «у довготривалій перспективі зможуть викоринити толерування корупції в молодого покоління, яке й буде розбудовувати Україну в майбутньому» [5, с. 174]. Загальним переконанням українських науковців можна вважати позицію, що участь громадськості відіграє вагомий роль у формуванні, а головне реалізації державної антикорупційної політики. «Через стійкі та ефективні формати взаємовідносин між громадськістю та органами публічної влади формується співпричетність і співвідповідальність щодо змін у політичному, соціальному, економічному житті країни» [6, с. 10].

Водночас, у проаналізованих нами роботах відчувається певний скепсис щодо реального використання потенціалу громадськості у протидії корупції, зокрема й в освітній сфері. При цьому, до специфічних ознак корупції у системі освіти, зокрема вищої, нині прийнято відносити: 1) системність, інституціоналізованість й вкоріненість (корупція перетворилася на частину системи укорінившись у внутрішніх процесах закладів освіти); 2) різноманітність форм (матеріальна й нематеріальна неправомірна вигода, що має місце різних рівнях системи освіти); 3) розвинений характер посередництва (укорінення в освітніх інституціях мережі посередників, які сприяють у вчиненні корупційних дій) [7, с. 318].

Означене, зрештою, і спонукало нас до проблематики взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти.

Постановка проблеми. Взявши до уваги вище викладене метою пропонованої статті є концептуалізація потенціалу взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти зі спеціальною увагою до правових аспектів такої взаємодії.

Методологічні засоби пропонованого дослідження продиктовані його теоретичним характером. Метод аналізу застосовано у процесі вивчення наукових напрацювань правознавців за темою дослідження, а також під час виявлення колізій та прогалин у нормативно-правових актах, що визначають засади взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти. Описовий метод застосовано для розкриття змісту актуальних наукових підходів до відповідної взаємодії. Метод узагальнення було застосовано для формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо покращення правових засад взаємодії закладів освіти та громадських організацій у контексті практичної реалізації антикорупційної політики. Джерельну основу дослідження становлять праці українських авторів, а також нормативно-правові акти, що пов'язані з темою статті.

Результати дослідження. Необхідно наголосити, що участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції у сфері освіти розглядаємо у зв'язку з організаційними та/або колективними зусиллями, що найкраще реалізуються за допомогою такого виду громадських об'єднань, як-от громадські організації, які обґрунтовано вважаються одним з найефективніших способів забезпечення продуктивної громадсько-політичної практики [8].

В основі нашої позиції щодо необхідності залучення громадських організацій до реалізації антикорупційної політики у сфері освіти аргументація Х. Марковича, який резонно стверджує, що громадські організації, володіючи різними ресурсами забезпечують оптимізацію діяльності соціальних інститутів – навіть тих, що регулюються державою не на належному рівні, або ж зовсім залишаються поза державною увагою [9]. Водночас, важливою для нас є теза, про здатність громадських організацій позитивно впливати на свідомість своїх членів і послідовників, а також виступати провідниками певних важливих для суспільства ідей [10].

У випадку державної антикорупційної політики, що поширюється і на сферу освіти, обґрунтовано вважати антикорупційними за змістом ідеями-принципами: «1) принцип верховенства права у сфері відносин, що виникають у системі національної освіти; 2) принцип забезпечення й реалізація дотримання прав, свобод і законних інтересів, а також обов'язків усіх суб'єктів освітнього процесу; 3) принцип невідворотності юридичної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення і порушень академічної доброчесності; 4) принцип відкритості й прозорості діяльності органів управління освітніх закладів і суб'єктів організації освітнього процесу; 5) принцип розвиток громадсько-державного управління освітою як передумови подолання корупції як системного явища в усіх сферах суспільного життя; 6) принцип формування нетерпимості до корупції у системі освіти, утвердження культури академічної доброчесності» [3, с. 425]. Відповідні ідеї-принципи мають бути засадничими для громадських організацій, що реалізують свою діяльність у сфері освіти і передусім для тих, що акредитовані у установленому порядку для здійснення незалежного оцінювання якості освіти та освітньої діяльності. Про такі організації дещо згодом.

Ми також вважаємо, що держава має бути зацікавлена і сприяти функціонуванню громадських організацій, які предметом своєї діяльності заявляють розвиток національної освіти, підвищення її якості й викоренення корупції в освітньому середовищі. Варто згадати позицію В. Трепака, який слушно наголошує, що «для підвищення дієвості протидії корупції засобами, доступними громадянському суспільству, необхідна підтримка з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування утворення громадських організацій, що визначають метою своєї діяльності ознайомлення населення із загрозами, які несуть для суспільства корупція та корупційна злочинність, підвищення рівня громадянської свідомості та активності населення в протидії цим злочинам» [11, с. 206].

Зауважимо, що нині у різних інтерпретаціях можна зустріти думку про перспективність залучення громадських організацій до реалізації антикорупційної політики у сфері освіти. Зокрема, про це пише українська дослідниця О. Соколенко, яка наголошує на перспективності постійного моніторингу освітнього процесу громадськими організаціями, що стане додатковою спонукую для здобувачів освіти (зокрема, вищої) та науково-педагогічних працівників до активної позиції у боротьбі з проявами корупції. Соколенко також вбачає перспективним «створення незалежних механізмів контролю, таких як антикорупційні комісії чи омбудсмени, може допомогти виявити та запобігти корупції в освіті» [12, с. 219].

Своєю чергою О. Бондаренко на підставі аналізу основних проявів корупції та корупційних ризиків у системі освіти запропонувала низку превентивних заходів, серед яких виокремимо: 1) посилення механізмів контролю (зокрема, створення незалежних контрольних інституцій, з правами розслідувати скарги, перевіряти заклади освіти й надавати рекомендації щодо підвищення прозорості та підзвітності); 2) посилення участі та залучення (мовиться про заохочення активної участі та залучення зацікавлених сторін, зокрема громадських організацій, задля забезпечення підзвітності й прозорості закладів освіти) [13, с. 234]. Зауважимо, що Є. Кобрусєва серед основних фундаментальних принципів для ефективної боротьби з корупцією також згадує, по-перше, відкритість та прозорість, що в освітній сфері передбачає громадський нагляд та доступність інформації про діяльність закладів освіти, та, по-друге, участь громадськості, що забезпечується залученням громадськості до антикорупційних заходів [7, с. 316]. Неважко помітити, що пропозиції обох дослідниць так чи інакше виводять на тему залучення громадських організацій (ширше – громадських об'єднань) до реалізації антикорупційної політики у сфері освіти.

Чинне законодавство містить правові передумови для реалізації відповідної ідеї, що полягає в активізації взаємодії закладів освіти та громадських організацій в антикорупційній сфері.

Передусім зауважимо, що відповідно до чинного законодавства до прав громадських об'єднань, зокрема громадських організацій, віднесено: 1) право звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

2) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [14]. У розвиток відповідних положень Закону України «Про громадські об'єднання» вбачаємо доцільним розглянути можливість доповнення змісту Закону України «Про освіту» нормою, яка б надавала право громадськими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства, установчими документами яких передбачено діяльність у сфері освіти, звертатися до засновників закладу освіти, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами з відповідним обов'язком засновників закладу освіти реагувати на такі звернення.

Певні передумови для залучення громадських організацій до реалізації антикорупційної політики у сфері освіти створюють положення вже згаданого Закону України «Про освіту».

Зокрема, ст. 49 цього Закону передбачає можливість громадської акредитації закладу освіти, тобто «оцінювання закладу освіти щодо ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами і стандартами освіти» [15]. Щоправда законом передбачено, що громадська акредитація закладу освіти здійснюється на добровільних засадах за запитом закладу освіти. На наше переконання така акредитація мала б додаткові ефекти щодо забезпечення якості освіти, а також протидії корупції, у разі її регулярного й обов'язкового характеру. Водночас реалізація відповідної ідеї потребує нормативно-правової визначеності статусу суб'єктів проведення громадської акредитації закладу освіти, а також унормування їхніх прав і обов'язків на законодавчому рівні – очевидно шляхом доповнення змісту Закону України «Про освіту».

Ще одним механізмом взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти вважаємо громадський нагляд (контроль) у сфері освіти, що передбачений ст. 71 Закону України «Про освіту». Зокрема, «громадський нагляд (контроль) у системі освіти здійснюється суб'єктами громадського нагляду (контролю) – громадськими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства, установчими документами яких передбачено діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з інвалідністю, професійними об'єднаннями педагогічних і науково-педагогічних працівників, об'єднаннями здобувачів освіти, об'єднаннями батьківських комітетів та органами, до яких вони делегують своїх представників» [15]. Законом передбачено, що суб'єкти громадського нагляду (контролю) мають право ініціювати і брати участь у дослідженнях з питань освіти та оприлюднювати результати таких досліджень, а також проводити моніторинг та оприлюднювати результати, зокрема, щодо якості результатів навчання або розподілу витрат на освіту та цільового використання коштів з державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством. Водночас, п. 3 ст. 71 Закону України «Про освіту» вказує, що «безпосередньо в закладі освіти громадський нагляд (контроль) може проводитися виключно з дозволу керівника закладу освіти, крім випадків, встановлених законодавством» [15]. Вважаємо, що таке формулювання звужує можливості громадського нагляду (контролю).

Між тим, громадський нагляд (контроль) у системі освіти розглядаємо як організаційно-правову форму захисту суб'єктами освітнього процесу своїх законних прав, свобод та інтересів, яка повинна мати зв'язок з формуванням та реалізацією державної політики у сфері освіти, а також антикорупційної політики в означеній сфері. Саме тому переконані у доцільності спеціального розгляду з урахуванням позиції усіх зацікавлених сторін питання, щодо удосконалення змісту такого правового інституту як громадський нагляд (контроль) у системі освіти із залученням громадських об'єднань та інших інституцій громадянського суспільства.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, маємо підстави констатувати, по-перше, надзвичайну актуальність зваженої й прагматичної антикорупційної політики у сфері освіти; по-друге, обґрунтованість твердження про значний потенціал щодо протидії

корупції та підвищення якості національної освіти через інтенсифікацію взаємодії закладів освіти та громадських організацій у контексті практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти; по-третє, наявність у чинному законодавстві нормативно-правових передумов для відповідної взаємодії. Окремо необхідно наголосити, що за підсумками пропонованого дослідження маємо підстави стверджувати, що існує потреба наповнення новим змістом взаємодії закладів освіти та громадських організацій щодо практичної реалізації антикорупційної політики у сфері освіти. Водночас, відповідні законодавчі кроки потребують ґрунтового наукового обґрунтування, чому будуть присвячені наші подальші дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX (зі змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
2. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 (зі змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n394> (дата звернення: 28.01.2025).
3. Дем'янчук В. А. Державна антикорупційна політика у сфері освіти: сучасний стан й актуальні проблеми. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2025. № 1(41). С. 418–429.
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (зі змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
5. Бондаренко О. С. Особливості протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 167–177.
6. Нестерович В. Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 5–13.
7. Кобрусєва Є. А. Законодавчі засоби державної політики щодо боротьби з корупцією в вищій освіті. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 315–319.
8. Резнік О. Типи громадянських практик та їх поширеність в українському суспільстві. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2019. Вип. 6 (20). С. 167–173.
9. Маркович Х. М. Громадські організації: ідеологічно-правовий вплив на громадянське суспільство. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2(43). С. 9–12.
10. Березюк С., Горецька В. Вплив громадських організацій на формування політичної свідомості громадян. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 54. С. 1–5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 29.07.2024).
11. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70), № 4. С. 204–211.
12. Соколенко О. Л. Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 217–221.
13. Бондаренко О. С. Корупційні ризики у вищій освіті: види, прояви та протидія. *Вісник асоціації кримінального права*. 2023. № 1. С. 226–237.
14. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI (зі змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
15. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII (зі змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29.01.2025).

